

Filip Facincani

Neznámá pozdně přemyslovská přestavba presbytáře kostela sv. Františka v Anežském klášteře v Praze : K nálezu trámové výztuhy z doby po roce 1303 a jejím paralelám

ANNOTACE

Příspěvek se zabývá stavební etapou presbytáře kostela sv. Františka v Anežském klášteře, dendrochronologickým průzkumem datovanou do prvních let po roce 1300. Dokládá, že po lokálním požáru byla navýšena koruna zdiva a doplněna ztužující trámovou konstrukcí, jejíž pozůstatky jsou stále zřetelné v podkroví. Tato stavební etapa dosud nebyla rozpoznána, je identifikována poprvé.

RESUMÉ

V rámci stavebněhistorického průzkumu byla rozpoznána dosud neznámá stavební etapa presbytáře kostela sv. Františka v Anežském klášteře (obr. 1, 2). Spočívala v navýšení koruny zdiva o zdivo **B** (obr. 6, 9, 10) a vezdění ztužující trámové konstrukce (obr. 3), hypoteticky sloužící i jako základ manipulační platformy pro konstrukci nového krovu. Do nadezdívky byla v podélné části závěru vetknuta čtveřice příčných trámových kleštín, v síle obvodového zdiva svázaných s průběžným trámem ve funkci pozednice (obr. 12, 14A, 14B, 14D). Zpevnění vlastního polygonu závěru bylo řešeno asymetricky, došlo pouze k provázání jeho jihovýchodní výseče. V severovýchodní výseči dřevěná kleština zavázána nebyla, neboť tato část závěru byla již dříve zpevněna jihozápadním opěrákem sousedního kostela Nejsv. Salvátora (obr. 3, 4, 5), jehož výstavba proběhla ještě před opravou závěru sv. Františka. Shromážděné konstrukční analogie ve věžových stavbách (např. obr. 17A, 17B) dovolují uvažovat, že trámový rošt mohl být užit pro osazení sanktusníkové věže.

Ohořelé zdivo vrstvy **A** z let 1238–1245 (obr. 9, 10, 13) pod dřevěnou konstrukcí dokládá, že impulzem k této přestavbě byl dosud neznámý lokální požár, k němuž došlo pravděpodobně krátce po roce 1300 (případně již 1291), jak dokládá dendrochronologicky určený rok smýcení stromu pro trámovou kleštinu 1302/1303. K nálezové situaci je možné vztáhnout jen dvě pramenně doložené události, a to požár Starého Města v roce 1291 či neštěstí neznámého charakteru, které mělo proběhnout před rokem 1343. Význam objektu téměř vylučuje, aby oprava proběhla až deset let po požáru Starého Města z roku 1291, který je proto jako impuls k přestavbě odmítnut. Kritická revize druhého z pramenů, vroceného do doby před rokem 1343, který se stal oporou pro běžně přijímanou tezi o tehdejšímu poničení kláštera, přesvědčivě zjistila, že s Anežským klášterem nijak nesouvisí. Impulzem k přestavbě presbytáře kostela sv. Františka byl tedy pramenně nezachycený lokální požár, který postihl část města snad v roce 1301 nebo 1302.

V rámci studie a na základě zahraničních paralel je předložena myšlenka, že projekt na přestavbu královského pohřebiště mohl být svěřen řemeslníkovi zastávajícímu v té době funkci královského tesaře – v tomto konkrétním případě by šlo o tesaře Roberta, jenž byl pravděpodobně od roku 1296 v králových službách.

Přínosem příspěvku je nejen obohacení našich znalostí o stavebním vývoji jedné z nejpřednějších staveb rané gotiky v Čechách, o chronologické upřesnění písemnými prameny nepodchyceného požáru na Starém Městě pražském, ale i zmapování dalšího a dobře rekonstruovatelného příkladu dřevěné ztužující konstrukce z doby krátce po roce 1300.

Obr. 1. Lokalizace kláštera sv. Františka, později známého jako Anežský klášter, na Starém Městě pražském. Dvojklašter ženského řádu klarisek a mužského řádu menších bratří, založený českou princeznou Anežkou Přemyslovnou (* mezi 1205 a 1211 – † 2. 3. 1282), která se stala jeho abatyší (do podkladu NPÚ ÚOP v Praze zobrazila S. Babušková, 2024).

Obr. 2. Anežský klášter. Klíčové středověké objekty v areálu na dnešní katastrální mapě. **Černě** – první stavební etapa (1231–1234), **červeně** – druhá stavební etapa (1238–1245, po 1261). **1** – presbytář kostela sv. Františka; **2** – loď kostela sv. Františka; **3** – kaple Panny Marie; **4** – kostel Nejsv. Salvátora; **5** – ambit klarisek, **6** – ambit

františkánů minoritů (podle Soukupová 2011, 24–25).

Obr. 3. Anežský klášter, presbytář kostela sv. Františka. Půdorys podkroví v úrovni fáze **B** s trémovou ztužující konstrukcí v současném stavu a její rekonstrukce: **a** – jihozápadní opěrný pilíř kostela Nejsv. Salvátora; **1** – podkroví presbytáře kostela sv. Františka; **2** – štít lodi kostela sv. Františka; **3** – prostor kaple Panny Marie; **4** – prostor kostela Nejsv. Salvátora (zaměření a kresba autor, 2024).

Obr. 4. Vilém Kandler, s. d.: Anežský klášter. Pohled od jihovýchodu na presbytář kostela sv. Františka (**vlevo**) a kostel Nejsv. Salvátora (**vpravo**), publikovaný v Mikovec/Zap 1865, mezi 130–131.

Obr. 5. Anežský klášter. Pohled od východu na presbytář kostela sv. Františka (**vlevo**) na předěl mezi starším zdivem (1238–1245) a navýšením z doby po roce 1300, zřetelný nejen ve struktuře zdiva, ale rovněž určený svrchní hranicí nárožního armování (cf. detail). Severní část presbytáře zakryta opěrákem kostela Nejsv. Salvátora (foto autor, 2024).

Obr. 6. Anežský klášter, presbytář kostela sv. Františka. Pohled od jihu na předěl mezi starším zdivem a navýšením z doby po roce 1300. Nad záklenky oken viditelná horizontální spára (**žlutě** zvýrazněno) mezi starším zdivem a zdivem fáze **B** obsahujícím dřevěnou ztužovací konstrukci (foto autor, 2024).

Obr. 7. Anežský klášter, presbytář kostela sv. Františka. Pohled do jihozápadního kouta podkroví na styk jižní obvodové zdi presbytáře z lomového kamene a východního štítu lodi kostela sv. Františka z pravidelných kvádrů z 30. let 13. století (foto autor, 2024).

Obr. 8. Anežský klášter, podkroví presbytáře kostela sv. Františka. Líc jižní obvodové zdi nad rubem klenby s odříznutým zbytkem trámy ztužující konstrukce (foto autor, 2024; neupraveno).

Obr. 9. Záběr z obr. 7 s vyznačením rozhraní mezi fázemi **A**, **B** a **C** (foto autor, 2024).

Obr. 10. Záběr z obr. 8, zvýšený barevný kontrast zvýrazňuje rozhraní mezi fázemi **A** (114 cm od útlabí klenby), **B** (60 cm) a **C** (32 cm) a výškovou pozici trémové kleštiny (cca 17 × 23 cm) ve zdivu **B**. Zřetelné je tmavé zbarvení a narůžovělá barva opuky užitá ve vrstvě **A** a nažloutlá barva opuky užitá ve vrstvě **B** (foto autor, 2024).

Obr. 11. Anežský klášter, podkroví presbytáře kostela sv. Františka. Vrchol klenby a zdivo **A** z první stavební fáze (1238–1245), **žlutě** ložná spára zdiva **B** z přestavby krovu po roce 1300 (foto autor, 2024).

Obr. 12. Anežský klášter. Řez jižním obvodovým zdivem podkroví presbytáře kostela sv. Františka, schéma výškových parametrů nad vrcholem rubu klenby (**čerchované**). Na korunu zdiva **A** (**sytě šedě**) položena trémová konstrukce (podle pokynů autora S. Babušková, 2024).

Obr. 13. Anežský klášter, podkroví presbytáře kostela sv. Františka. Narůžovělá barva opuky ve vrstvě **A** dokládá, že tato vrstva byla vystavena ohni (foto autor, 2024).

Obr. 14. Anežský klášter, podkroví presbytáře kostela sv. Františka. Líc severní obvodové zdi podélné části závěru nad rubem klenby. **A** – v útlabí klenby (vrstva **A**) zřetelná cihelná kapsa po trémku lešení, ve vrstvě **B** prázdná kapsa pro trémovou kleštinu se zřetelným úsekem průběžného trámu v hloubce zdiva; **B** – západní z kapes po trémové kleštině se zřetelným fragmentem průběžného trámu; **C** – cihelná kapsa pro trémek lešení; **D** – nejvýchodnější z kapes po trémové kleštině v severní obvodové zdi podélné části závěru (foto autor, 2024).

Obr. 15. Anežský klášter, podkroví presbytáře kostela sv. Františka. Jedna ze dvou kapes po dřevěné kulatině v osové poli polygonu závěru (foto autor, 2024).

Obr. 16. Anežský klášter, presbytář kostela sv. Františka. Schematický řez obvodovým zdivem při ose středního pole s promítnutím jedné z dřevěných kulatin. Výškové poměry mezi jednotlivými vrstvami (**A**, **B**, **C**) jsou v osové poli odlišné od hodnot podélné části presbytáře. Jedním z důvodů mohlo být právě osazení a potřeba ukotvení manipulačního zařízení (kresba autor, 2024).

Obr. 17. Analogie k zazděné trémové konstrukci. **A** – Albrechtice nad Vltavou, kostel sv. Petra a Pavla, okr. Písek, 3. čtvrtina 12. století. Trémy v obvodových zdech věže a na ně osazené nosné trémy podlahy (převzato ze Sommer 1999, 74, grafická úprava S. Babušková, 2024); **B** – Norwich, brána sv. Ethelberta, kolem 1090 (převzato z Wilcox 1981, 7).

Obr. 18. Anežský klášter, presbytář kostela sv. Františka. Řez presbytářem ze skicáře Josefa Mockera (1882) se zachycením původního barokního krovu (uloženo: Archiv Pražského hradu, fond Jednota pro dostavění chrámu sv. Víta, písenná část, sign. SK-2/XI, inv. č. 11, fol. 32; foto O. Příbyl).

Tab. 1. Redukovaná tabulka s výsledky dendrochronologického průzkumu (data převzata z Kyncl 2024).